

УДК 347.214

ВВЕДЕННЯ В ЦИВІЛЬНИЙ ОБОРОТ РУХОМИХ РЕЧЕЙ, НА ЯКІ ПОШИРЕНО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НЕРУХОМОСТІ

Костянтин ЗУБЕНКО,

здобувач кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

Considering modern legal views on issue of legal nature of legal civil circulation and movable things attributed to immovables author determines order of introduction such things in to civil legal circulation. Domestic and foreign law scientist's positions on content of civil circulation of things are analyzed. Meaning of registration movable things attributed to immovables for process of its introduction in to civil legal circulation is researched. The author violate an issue of comparison two processes: introduction in to civil legal circulation movable things attributed to immovable and immovable things by nature.

Key words: civil circulation, immovable thing, movable thing, legal regime.

АНОТАЦІЯ

Покладаючи в основу дослідження сучасні наукові позиції щодо правової природи цивільного обороту і рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, автор визначає порядок введення таких речей у цивільний оборот. Аналізуються погляди вітчизняних і зарубіжних учених на зміст цивільного обороту речей, встановлюється значення реєстрації речей, на які поширено правовий режим нерухомості для порядку їх введення в цивільний оборот. У статті порушується питання порівняння порядку введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості і нерухомих речей за природою.

Ключові слова: цивільний оборот, нерухомість, рухомі речі, правовий режим.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що цивільний оборот неодноразового ставав предметом наукових досліджень, роздумів і дискусій, не всі його грані мають однаково високий рівень наукової розробки, а окремі з них майже зберегли свою первинну недоторканність. Одним із малодосліджених питань сучасної цивілістики є введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Науковий інтерес до нього підкріплюється двома обставинами. По-перше, сам процес введення в цивільний оборот об'єктів правовідносин є одним із тих аспектів цивільного обороту і пов'язаних з ним питань, що не потрапляли під пильне око науковців. У цій частині можна відмітити хіба що дослідження Ю.В. Виниченко, які вирізняються своєю глибиною. По-друге, не відзначається дослідженістю питання рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості. У цій частині існує явна нормативна невизначеність і неоднозначність, адже з положень законодавчих актів вбачається, що правовий режим нерухомості, який поширюється на рухомі речі, не є тотожним правовому режиму нерухомості, характерному для нерухомих речей за природою. З цього випливає питання, який спосіб введення в цивільний оборот властивий таким речам, і чи є він тотожним способу введення в цивільний оборот нерухомості за природою? Відповідь на нього ми спробуємо надати в межах цього дослідження.

Актуальність теми. Правова категорія цивільного обороту і особливості правової природи рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, потрапили у фокус наукових досліджень учених-правників: М.В. Бабенко, В.А. Белова, В.І. Борисової, Ю.В. Виниченко, Н.В. Вороніної, А.О. Гелич, С.В. Кривобок, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика, Н.В. Никитюк, З.В. Нікітіної, С.О. Сліпченко, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.В. Лунєвої, С.І. Хом'яченко, С.І. Шимон, О.М. Яриш, В.Л. Яроцького та ін.

Мета статті полягає у визначенні змісту цивільного обороту об'єктів правовідносин і способу введення в

цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідь на питання порядку введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, лежить у площині розуміння самого цивільного обороту. Серед учених-правників зміст категорії «цивільний оборот речей» взагалі і, зокрема, нерухомості, розглядається неоднозначно. А з позицій характеру діянь, що його складають, всі основні погляди з цього приводу можна поділити на два напрями. Перший розкриває цивільний оборот речей із позицій переходу права власності, а другий, у більш широкому розумінні, – як перехід права власності, а також виникнення, перехід та припинення похідних речових прав. До представників першого напрямку можна віднести В.А. Белова, Н.В. Вороніну, А.О. Гелич, С.О. Сліпченко та ін. Розглядаючи зміст цивільного обороту, В.А. Белов покладає в основу його розуміння відчуження, як акт розпорядження майном, що спричиняє зміну його власника [1, с. 74]. Ця теза знаходить підтримку й у А.О. Галич, яка формулює поняття цивільного обороту, як відчуження об'єктів цивільних прав і їх перехід від однієї особи до іншої способами, відмінними від відчуження [2, с. 179]. Аналогічну думку висловлює і С.О. Сліпченко, який розглядає відчуження, як спосіб цивільного обороту, за яким об'єкт стає чужим для відчужувача та своїм для набувача [3, с. 40].

Водночас Н.В. Вороніна у своїх позиціях з цього приводу хоча і намагається дотримуватися категоричного тону дискусії, однак на прикладі її роздумів простежується певна суперечливість, що має реальне підґрунтя. Вчена зазначає, що обмеженнями цивільної оборотоздатності є випадки, коли закон встановлює порядок, за якого певні види об'єктів цивільних прав можуть належати лише певним учасникам обороту або можуть включатися в обіг лише за спеціальним дозволом. Під час обмеження оборотоздатності придбання та відчуження відповідних категорій речей допускається лише в особливому порядку [4, с. 132]. Однак далі вчена

ззначає, що оборотоздатність об'єктів цивільних прав означає допустимість здійснення правочинів й інших дій, спрямованих на їхню передачу в межах цивільно-правих відносин [4, с. 132], що можна трактувати, як включення до змісту цивільного обороту й інших, крім відчуження юридичних дій та подій. Яких саме – не уточнюється.

Другий підхід розкривається науковими позиціями таких юристів, як М.В. Бабенко, О.В. Лунєва, С.І. Хом'яченко та ін. Наприклад, М.В. Бабенко, аналізуючи думку О.Г. Ломідзе, зазначає, що вчений плутає момент виникнення здатності нерухомого майна бути об'єктом цивільного обігу (купівлі–продажу, міни, оренди та ін.) із моментом, коли на певний об'єкт матеріального світу починає поширюватися правовий режим регулювання нерухомості [5, с. 37], з чого можна зробити висновок, що М.В. Бабенко розглядає зміст цивільного обороту саме в ключі наведених правочинів, які не пов'язані виключно з відчуженням. Дещо вужчу, однак певною мірою схожу за змістом позицію висловлює С.І. Хом'яченко, який зазначає, що ринковий обіг земельних ділянок може відбуватися на основі двох видів цивільно-правових угод: договору купівлі–продажу земельних ділянок та договору оренди земельних ділянок [6, с. 227]. У свою чергу, О.В. Лунєва, розглядаючи обмеження цивільної оборотоздатності речей, зазначає, що під ними слід розуміти такі об'єкти цивільних прав, які або не дозволяється передавати у приватну власність, якщо законом не передбачено іншого, або для цього потрібен спеціальний дозвіл; також вони не можуть бути предметами інших цивільно-правових правочинів, не пов'язаних із відчуженням [7, с. 203].

У літературі можна зустріти й нейтральні позиції з приводу цивільного обороту, наприклад, С.І. Шимон визначає цивільний оборот, як цивільні правовідносини, які опосередковують рух, обертання майнових цінностей (об'єктів) у суспільстві, відображають динаміку майнових відносин і регулюються нормами зобов'язального права [8, с. 842].

Наразі на рівні літературних джерел спостерігається чітка тенденція до переваги першого підходу над другим, однак необхідно констатувати, що перший погляд має вразливі місця, які вно демонструються нормативною позицією, що відображає його кризу призму оборотоздатності. Положення вітчизняного законодавства не дають визначення цивільного обороту, однак дають змогу встановити його зміст посередництвом категорії «оборотоздатність».

Слід звернутись до ст. 178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), яка встановлює, що *об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування, або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи* [9]. Це положення розкривається за допомогою протиставлення категорій «оборот» та «не оборот». Наведена стаття встановлює, що цивільному оборотоздатністю є здатність речі переходити між учасниками правовідносин у порядку відчуження або правонаступництва. Очевидно, що в обох випадках відбувається саме перехід права власності в традиційному його значенні, тобто його виникнення у однієї особи і припинення в іншій. Однак, із цього ж мало б слідувати і те, що у випадку, коли річ передається одним учасником цивільного обороту іншому на підставі, наприклад, договору оренди, то це означає, що цивільного обороту такої речі немає. Як відмічає О.М. Яриш, при рухові речей від однієї особи до іншої не завжди відбувається відчуження речі від володільця, тобто, річ не стає чужою для володільця та своєю для набувача при її переході, оскільки перехід речі не завжди кореспондується з переда-

чею права власності в цілому, і навпаки [10, с. 81]. Законодавець не розкрив зміст слів «переходити ... іншим чином», з чого може слідувати, що він розглядає оборотоздатність саме з позицій відчуження та переходу права власності.

У контексті оборотоздатності взагалі складається патова ситуація. Обмеження оборотоздатності повинне означати обмеження здатності в переході права власності на певні речі, тобто існування спеціального порядку такого переходу. З цього слідує, що речі, які обмежені в цивільному обороті, наприклад, зброя, можуть вільно переходити між учасниками правовідносин на праві оренди чи інших похідних речових прав, оскільки обмеження оборотоздатності стосується здатності речей переходити на праві власності, але не на похідних речових правах, які не складають змісту цивільного обороту. Зважаючи на це, речі, обмежені в цивільному обороті, не можуть вільно переходити між учасниками правовідносин на праві власності, однак відповідні суб'єкти можуть безперешкодно отримати їх в оренду, позичку, заставу тощо. Хоча навряд чи органи публічної влади кваліфікуватимуть такий вчинок, як правомірний. Окреслене є ясним прикладом того, що цивільний оборот у тому розумінні, як це викладено в положенні ЦК України, не може забезпечити досягнення мети правового регулювання, яку ставив законодавець. Тут потрібен більш комплексний підхід. Суперечливість закладено в законодавчу позицію з приводу цивільної оборотоздатності і мету правового регулювання. Вони не синхронізуються між собою. Маючи на меті обмежити перехід певних речей між учасниками цивільного обороту, законодавець невдало сконструював норму про оборотоздатність і не розкрив зміст слів «переходити ... іншим чином». Тому, якщо розглядати оборотоздатність, як здатність речі до обороту, а сам оборот, як перехід права власності, то це неодмінно призводить до того, що обмежені в обороті речі не можуть вільно переходити між учасниками правовідносин на праві власності, однак можуть вільно переходити на підставі похідних речових прав.

Виходом з окресленої ситуації є чітке розмежування цивільного обороту як сфери правовідносин, цивільного обороту як переходу права власності на річ між учасниками майнових правовідносин, а також розмежування між собою оборотоздатності та відчужуваності як властивостей рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Цивільний оборот як сфера правовідносин позначає сукупність юридичних фактів, що спричиняють виникнення, перехід, зміну та припинення речових прав на рухомі речі, на які поширено правовий режим нерухомості. Такі факти стосуються і права власності, і похідних речових прав на нерухоме майно. В іншому випадку, якщо розглядати цивільну оборотоздатність виключно як здатність речі змінювати власників, то це означало б, що цілий пласт юридичних фактів, які обумовлюють виникнення, зміну, перехід та припинення похідних речових прав на відповідні речі, перебувають поза цивільним оборотом. Для позначення можливості виникнення таких юридичних фактів, тобто для позначення здатності речі виступати предметом похідних речових прав, необхідно ввести в категоріальний апарат цивілістики додатковий термін, що не є конструктивним.

Також слід звернути увагу на те, що в окремих випадках законодавцем обмежена здатність об'єкта змінювати власника, однак збережена здатність такого об'єкта виступати предметом похідних речових прав. У сфері нерухомого майна прикладом такої моделі правовідносин виступають надра. Кодексом України про надра визначено, що надра є виключною власністю українського народу і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій чи прихованій формі порушують право власності

українського народу на надра, є недійсними (ч. 1 ст. 4) [11]. Зважаючи на це, право власності на надра не може переходити від українського народу в особі відповідних органів державної влади до фізичних чи юридичних осіб, які є учасниками цивільного обороту, однак такі особи можуть набувати похідних речових прав на надра, що включають право користування. У зв'язку з цим виникає питання, чи перебувають надра в цивільному обороті, чи правочини з ними вчиняються поза цивільним оборотом? І чи обмежена цивільна оборотоздатність надр? Вважаємо, що такий стан речей не можна назвати обмеженням цивільної оборотоздатності надр, навіть незважаючи на те, що право користування надрами виникає внаслідок конкурсної процедури. Адже в такому разі обмеженими в цивільному обороті є й ті речі, щодо яких встановлена специфічна процедура переходу прав, зокрема, всі нерухомі речі, права на які підлягають державній реєстрації, або державне майно, яке відчувається на конкурсній основі.

Зважаючи на наведене, очевидно є недосконалість нормативного підходу до оборотоздатності і, як наслідок, потреба у вдосконаленні законодавчих формулювань. Доцільним у такому разі є розгляд цивільного обороту в широкому і вузькому значеннях. У такому разі цивільний оборот речі (предмета правовідносин) у широкому розумінні означає як зміну власника, перехід права власності, так і факти виникнення, переходу, зміни та припинення похідних речових прав на відповідні об'єкти правовідносин. У вузькому розумінні цивільний оборот можна розглядати лише як факт зміни власника об'єкта правовідносин. З таким змістом цивільний оборот речі, в широкому розумінні, є її пасивною участю в майнових правовідносинах у тому розумінні, що вона може бути предметом будь-яких або окремих цивільно-правових правочинів, або щодо неї можуть мати місце інші юридичні факти, що обумовлюють виникнення, зміну, перехід або припинення прав, а у вузькому розумінні – участю в якості предмета правочину, що спричиняє перехід права власності.

Водночас оборотоздатність рухомої речі, на яку поширено правовий режим нерухомості, означає здатність такої речі бути таким предметом правовідносин, із приводу якого можуть виникати, переходити, змінюватись і припинятись як право власності, так і похідні речові права. Водночас відчужуваність у речових правовідносинах пов'язана з цивільною оборотоздатністю речей лише у вузькому її розумінні. Вона позначає виключно здатність речі змінювати своїх власників, тобто бути предметом цивільного обороту у вузькому значенні у той час, як оборотоздатність у широкому значенні позначає здатність речі бути предметом правовідносин, що не обов'язково досягається відчужуваністю. Таким чином, і введення речей, на які поширено правовий режим нерухомості, в цивільний оборот як сферу правовідносин, не пов'язується лише з відчужуваністю. Очевидно, що в цивільному обороті можуть перебувати і невідчужувані речі, ті ж самі надра, як об'єкт нерухомості.

Ю.В. Виниченко наголошує на проблемності питання моменту, починаючи з якого об'єкт можна вважати введеним у цивільний оборот, які є способи такого введення, тобто, чи пов'язані вони з динамікою, переходом прав, чи, можливо, до них відносяться і дії з виготовлення, створення об'єктів [12, с. 94]. Варто погодитись з ученою, яка схиляється до другого варіанту, внаслідок чого поділяє способи введення речей у цивільний оборот на дві групи: 1) фактичні дії, якими можуть вводиться у цивільний оборот тільки матеріальні речі; 2) юридичні дії, які переважно стосуються не стільки речей, скільки суб'єктивних прав [13, с. 101].

Основною умовою введення об'єкта в цивільний оборот, як і умовою, що визначає його оборотоздатність, є

наявність суб'єкта, власне об'єкта, і наявність між об'єктом і суб'єктом юридичного зв'язку, який визначає належність останньому розпорядчій здатності відносно об'єкта.

Загальною моделлю введення речі в цивільний оборот, у тому числі і рухомої, на яку поширено правовий режим нерухомості, є її створення і виникнення внаслідок цього права власності в особи, яка її створила, або особи, на замовлення якої створена така річ. Однак питання виникнення права власності на новостворену рухому річ, на яку поширено правовий режим нерухомості, пов'язується з її правовим режимом. Воно полягає у тому, чи відбувається введення такої речі в цивільний оборот із моменту її реєстрації аналогічно реєстрації права власності на нерухомі речі, або ж її введення в цивільний оборот відбувається посередництвом процедури, передбаченої для більшості рухомих речей, тобто звичайним фактичним створенням, яке спричиняє виникнення права власності.

Цікавим є те, що ч. 2 ст. 331 ЦК України має чіткий зміст, а тому в даному випадку не передбачається її застосування до рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, адже в ній ясно йдеться про житлові будинки, будівлі, споруди тощо [9], тобто про речі, що є нерухомими за природою. Більше того, з цього приводу в Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у ст. 1 визначено, що дія не поширюється на рухомі речі, на які поширюється правовий режим нерухомості [14].

Зі змісту ст. 181 ЦК України вбачається, що в якості кваліфікаційного критерію для поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі законодавець обрав критерій реєстрації прав на відповідні речі. Однак, система реєстрації прав на морські судна, судна внутрішнього плавання, повітряні судна та космічні об'єкти в контексті цього положення виглядає недосконало, оскільки, перше, досить складно встановити об'єкт реєстрації в межах відповідних процедур, тобто, чи реєструються речі, права на них або й те, й інше, а по-друге, положення окремих нормативно-правових актів чітко встановлюють, що реєстрація об'єктів не підтверджує право власності на річ. Хоча деякі автори відстоюють думку, що реєстрація, наприклад, морського судна, є юридичним актом визнання державою виникнення, обмеження, переходу або припинення прав на судно та єдиним доказом існування зареєстрованих прав [15, с. 157]. Це не підтверджується ані положеннями нормативно-правових актів, ані структурою самих реєстрів, які хоча й містять відомості про власника, однак не підтверджують право власності або його обтяження.

Порядок ведення Державного судового реєстру України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 1997 року № 1069, хоча і встановлює з приводу порушеного питання потребу в подачі документів, що посвідчують право власності або право користування судном для реєстрації самого судна, однак не передбачає, що таке право виникає з моменту реєстрації [16]. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються у космічний простір, від 14 січня 1975 року взагалі не врегульовує відносини власності на такі об'єкти [17], а п. 2.4. розділу II Авіаційних правил України, частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні», затверджених наказом Міністерства інфраструктури України від 25 жовтня 2012 року № 636, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 листопада 2012 року за № 1926/22238, визначено, що реєстрація повітряного судна у Державному реєстрі цивільних повітряних суден України не є свідченням права власності на повітряне судно будь-якої юридичної або фізичної особи [18].

У контексті морських суден М.В. Никитюк дуже доречно відмічає на підставі аналізу системи реєстрації таких

суден, зокрема, і в контексті Конвенції ООН з морського права 1982 року, що надання судну національності (права плавання під прапором держави) є «ключовим моментом» реєстрації судна. Інші процедури, наприклад, реєстрація права власності, має набагато менше значення [19, с. 422]. Сама ж реєстрація пов'язана з декількома моментами: виникнення у судна права плавання під прапором відповідної держави; дотримання законності та легітимності відчуження суден, дотримання заходів безпеки мореплавства, перевірка технічного стану судна [20, с. 84].

Складність цієї ситуації проявляється у двох аспектах. Перший пов'язаний з тим, що відсутність системи реєстрації прав на відповідні речі, що будується за установленими критеріями, вносить деструктивний елемент в ч. 2 ст. 181 ЦК України. Віднесення речей, перелічених у ній як таких, на які поширюється правовий режим нерухомості, слід здійснювати в силу прямої вказівки закону, однак не за критерієм реєстрації прав на них, оскільки наразі відсутній ефективний інструмент їх реєстрації. Це мало б означати, що до запровадження системи реєстрації прав на такі об'єкти на них не поширюється правовий режим нерухомості. За обґрунтованим твердженням С.В. Кривобок існує спеціальна реєстрація певних видів нерухомих об'єктів за законом, як умова формування та технічного існування таких об'єктів, хоча це ніяк не узгоджується з положеннями ЦК України, які встановлюють державну реєстрацію прав на нерухомість за законом [21 с. 278]. Другий аспект полягає в тому, що чітко не визначено, коли виникає така річ, як нерухомість, тобто, коли на неї поширюється відповідний правовий режим – до реєстрації такої речі або в момент її здійснення. Тут слід брати до уваги, що саме в процесі реєстрації відповідна річ кваліфікується як така, що відноситься до певного типу, бо підзаконні акти містять виключення з переліку відповідних речей і не відносять їх до таких, що підлягають реєстрації. Наприклад, п. 2 розділу I Порядку ведення Державного суднового реєстру України передбачено, що його дія не поширюється, зокрема, на військові кораблі та судна, катери, шлюпки та інші плавучі засоби, що належать будь-якому судну, веслою судна, що використовуються без двигуна, довжиною до 2,5 метра [16]. Проте правочини з відповідними речами можуть вчинятись і до моменту їх реєстрації, наприклад, ті ж самі судна можуть створюватись за договором на замовлення або реєструватись лише після їх придбання. При цьому, зважаючи на те, що права на речі, на які поширюється правовий режим нерухомості, виникають без їх державної реєстрації, немає і потреби у відкладенні моменту поширення на них правового режиму нерухомості, адже в такому разі існує певна подвійність обороту таких об'єктів. Наприклад, якщо власник морського судна подасть заяву про постійне виключення судна з Державного суднового реєстру України або Суднової книги України, то відповідна річ автоматично має вийти з-під режиму нерухомості і перебуватиме в цивільному обороті, як звичайна рухома річ. Тому втрачається сам сенс поширення на відповідні речі правового режиму нерухомості, адже існуватиме механізм його уникнення. Необхідно на рівні законодавчих положень або заборонити оборот таких речей поза їх реєстрацією, тобто як рухомих, або поширювати на них правовий режим із моменту створення, а не реєстрації. Для прикладу, відомості про нерухомість за природою не можна виключити з реєстру за бажанням власника. Як правило, це можна зробити лише у випадку фізичного або юридичного припинення існування речі (знищення, поділ на декілька нерухомих речей тощо).

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, слід констатувати існування потреби внесення чіткості на рівні окремого положення ЦК України в питання введення в

цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Однак наразі формується висновок, що реєстрація речі безпосередньо не впливає на момент її виникнення як нерухомості, а здійснює такий вплив опосередковано. Факт реєстрації підтверджує національну приналежність речі і кваліфікує річ, яка фактично вже перебуває в обороті. У зв'язку з цим за відсутності системи реєстрації права власності на відповідні речі, і в ключі змісту ч. 2 ст. 181 ЦК України на морські судна, судна внутрішнього плавання, повітряні судна та космічні об'єкти поширюється правовий режим нерухомості в момент їх створення, який не пов'язаний з моментом реєстрації таких речей. Тому введення таких речей у цивільний оборот здійснюється посередництвом їх створення без кваліфікації як таких, на які поширюється правовий режим нерухомості. Така кваліфікація проводиться в процесі правореалізації і правозастосування учасниками відповідних правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Белов В.А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий / В.А. Белов // Объекты гражданского оборота : сборник статей / отв. ред. М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 6–77.
2. Гелич А.О. Співвідношення понять «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт цивільного правонаступництва» / А.О. Гелич // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 177–182.
3. Сліпченко С.О. Відчуження як елемент цивільного обороту та як правовий стан належності об'єктів / С.О. Сліпченко // Університетські наукові записки. – 2014. – № 4 (52). – С. 36–42.
4. Вороніна Н.В. До питання оборотоздатності об'єктів цивільних прав / Н.В. Вороніна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 6-1, Т. 1. – С. 131–133.
5. Бабенко М.В. Вирішення теоретичних засад цивільного обігу нерухомого майна / М.В. Бабенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – Серія «Право та державне управління». – 2012. – Вип. 2 (6). – С. 35–40.
6. Хом'яченко С.І. Поняття та види обігу земельних ділянок / С.І. Хом'яченко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 223–228.
7. Лунева Е.В. Соотношение изъятых, ограниченных и запрещенных в обороте объектов гражданских прав / Е.В. Лунева // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 1. – С. 200–205.
8. Шимон С.І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту. [Електронний ресурс] / С.І. Шимон // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 841–846. – Режим доступу до журн.: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11scitco.pdf>.
9. Цивільний кодекс України : станом на 22 липня 2016 року // Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 40–44. – Ст. 356 (зі змінами).
10. Яриш О.М. Вплив критерію невідчужуваності на цивільну оборотоздатність інформації / О.М. Яриш // Юридична Україна. – 2014. – № 11. – С. 80–85.
11. Кодекс України про надра: станом на 22 липня 2016 року // Відом. Верхов. Ради України – 1994. – № 36. – Ст. 340 (із змінами).
12. Виниченко Ю.В. Поняття «оборот» в частном праве России и Украины / Ю.В. Виниченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.В. Вернадского. – Серія «Юридические науки». – 2013. – Том 26 (65). – № 2-2. – С. 90–97.

13. Виниченко Ю.В. Неправомерное введение объектов в гражданский оборот: проблема понимания / Ю.В. Виниченко // Юридические записки. – 2013. – № 1. – С. 96–104.

14. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 року № 1952–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553 (зі змінами).

15. Нікітіна З.В. Реєстрація суден як самостійний (особливий) вид адміністративних процедур / З.В. Нікітіна // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 155–160.

16. Про затвердження Порядку ведення Державного судового реєстру України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 1997 року № 1069 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 40. – Ст. 24.

17. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються у космічний простір від 14 січня 1975 року. – [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_253.

18. Про затвердження Авіаційних правил України. – Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні» : наказ Міністерства інфраструктури України від 25 жовтня 2012 року № 636, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 листопада 2012 року за № 1926/22238 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 93. – Ст. 3814.

19. Никитюк М.В. Суцність и значение регистрации торговых судов / М.В. Никитюк // Актуальні проблеми політики. – 2009. – Вип. 37. – С. 419–423.

20. Кузнецов С.О. Реєстрація суден в альтернативних реєстрах: правовий аналіз / С.О. Кузнецов, Т.В. Аверочкіна // Митна справа. – 2015. – № 4 (100). – С. 83–91.

21. Кривобок С.В. До проблем оборотоздатності підприємства, як єдиного майнового комплексу / С.В. Кривобок // Право і безпека. – 2011. – № 2 (39). – С. 277–282.